

Marc Chavannes: de verhoudingen tussen de lonen moeten
fatsoenlijker worden geregeld O&D 7

NRC

OPINIE & DEBAT

Zaterdag 25 oktober & Zondag 26 oktober 2014

Snelle geruchten op sociale media bevorderen paniek over **ebola**. Lastig voor een overheid die de gezondheid garandeert, constateert **Henri Beunders**.

Help! Paniek!

EN VERDER

Leo Prick

Absurd nieuw leenstelsel is voordelig voor studenten O&D 2

Sjoerd de Jong, Stephan Sanders

Een nep-Marokkaan O&D 10, 11

Philip Huff, Sjoerd Korsuize

Zonder xtc is er niets aan dance muziek O&D 8 en 9

Paniek besmettelijker dan ebola

Sociale media en behoefte aan absolute zekerheid versnellen geruchten over het ebolagevaar en kunnen paniek veroorzaken. Gezond verstand is nodig om paniek te voorkomen, constateert *Henri Beunders*.

Angst is er in alle soorten en maten. Naast afschuw en walging over de hoofdenafhakkers in het kalifaat van IS, overheerst de angst dat die jihadisten ook hier komen om ons een kopje kleiner te maken. Maar de daders en hun intenties zijn wél duidelijk.

Dat is anders bij de ebola-epidemie. Daar overheerst onzekerheid. Wie is besmet? Hoe verloopt de besmetting? Wat kun je doen om dat te voorkomen? Eén ding is duidelijk; aanraking met het virus kan dodelijk zijn, net als aanraking met IS de dood kan brengen.

Die angstige onzekerheid leidt tot bizarre maar ook begrijpelijke reacties. In het sowieso angstige Amerika, maar ook in Engeland en het nuchtere Nederland. In Missouri hielden honderden ouders hun kinderen thuis omdat het hoofd van de school op vakantie naar Zambia was geweest.

Zambia ligt duizenden kilometers van West-Afrika, maar wie weet dat? Onwetendheid is één factor bij onzekerheid. En ach, nu het vliegverkeer de wereld tot een dorp heeft gemaakt, maakt het niet veel uit of je weet hoe groot of klein Afrika is.

De angst zit er goed in. BBC-medewerkers bij de afdeling make-up vroegen zich af of ze het gezicht van een studiogast uit Guinee wel konden schminken. Besmetting zou immers via aanraking geschieden. Het ziekenhuis in Dordrecht was in rep en roer nadat een zwarte man in de hal zwevend in elkaar zakte. Het bleek malaria te zijn, maar toen was alles en iedereen in de buurt al ontsmet en geïsoleerd. De verplegers hulden zich snel in gele maanman-netjespakken.

Wie zet de rem op deze angst en onzekerheid? Op deze geruchtvorming, inclusief samenzweringstheorieën? Om die vraag te beantwoorden, moeten we enkele

factoren bespreken die een grote rol spelen bij het gerucht, en de paniek die hier het gevolg van kan zijn. De houding van overheden, de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) inbegrepen, is er één. De sociale en politieke situatie is een andere. De aanwezigheid van gezaghebbende mensen en instellingen, media inclusief, is een derde.

Een gerucht is niet bevestigde en instrumenteel relevante informatie. Roddel is evaluerend gepraat. Broodje-aapverhalen zijn interessante verhalen die worden verteld in vastere gemeenschappen en dienen ter vermaak. In de twee laatste gevallen worden normen, waarden en culturele waarheden van de groep overgedragen.

Geruchten daarentegen ontstaan in de context van dubbelzinnigheid, gevaar of potentiële dreiging. Ze geven betekenis aan dubbelzinnigheid of aan het managen van risico. Geruchten willen dus betekenis geven aan gebeurtenissen of ontwikkelingen die van belang lijken voor het eigen leven.

Mensen verspreiden geruchten om bijvoorbeeld de eigen situatie beter te begrijpen, om de sociale verhoudingen te verbeteren of om tegenstanders zwart te maken. De meeste geruchten ontstaan in tijden van sociale spanningen. Daarom spreekt men wel van de 4 C's: Crisis, Conflict, Catastrofe en Commerce (handel).

Misschien, in deze tijden van globale sociale spanningen, gelden al die vier C's. Zeker bij een onzichtbaar virus als ebola kunnen allerlei zorgen, angsten en persoonlijke situaties zich daarom breed laten gelden. Zorgen over de globalisering, de sociale segregatie en het isolement (een op de drie Nederlanders woont alleen) zijn enkele voorbeelden.

En dan is er nog de angst voor de dood en de obsessie met de eigen gezondheid. In het ontstaan van die gezondheidsobsessie hebben de overheden een eigen rol gespeeld. Sinds de welvaart en medisch-technologische vooruitgang na de Tweede Wereldoorlog is langzaam maar zeker de overtuiging ontstaan dat perfecte gezondheid niet alleen mogelijk is, maar ook een recht. De mens als machine, waarbij elke hapering in de werking ervan als onaanvaardbaar wordt gezien.

Sinds de invoering van de nieuwe Nederlandse grondwet, in 1983, hebben burgers bijna alleen maar rechten, en slechts

één plicht: niet discrimineren. De burger kreeg het 'recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam' (art. 11), en 'de overheid treft maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid' (art. 22).

Sindsdien kan elke burger met zijn lichaam doen wat hij wil (piëren, tatoeëren, liften, ombouwen), en kan de overheid er altijd op worden aangesproken niet genoeg te doen voor de volksgezondheid.

Daar valt ook 'welbevinden' onder, en om die reden is 'veiligheid' prioriteit geworden in de politiek. Of, zoals het in de het regeerakkoord van dit kabinet-Rutte staat: 'Veiligheid is een kerntaak van de overheid. Randvoorwaarde voor vrijheid en vertrouwen is een omgeving die niet onveilig is en waar geen gevoelens van onveiligheid heersen.'

De overheid die zo'n belofte doet, versterkt de bekende 'veiligheidsparadox' - ik wil alle vrijheid en alle veiligheid - tot een veiligheidsmythe. Sterker, die belofte leidt in de praktijk tot een almaar aanzwellende stortvloed van wetten en regels - en door het utopische karakter van de belofte zullen het er nooit genoeg zijn.

Door die utopische belofte van veiligheid bevinden de overheden zich nu in een onhoudbare spagaat. Doen ze geringschattend over ebola, dan worden ze bij het de eerste zieke hard afgerekend. Overdrijven ze het gevaar, dan doen ze niet genoeg. In Amerika en Engeland is ebola inmiddels onderwerp van politieke strijd geworden. En daar wreekt zich het dubbele signaal dat leiders als Obama en Cameron afgeven.

President Obama waarschuwde voor de „*spiraling out of control*” van de ebola-epidemie. Premier Cameron betitelde ebola als „een zeer serieuze dreiging voor de UK”. En de WHO omschrijft ebola als „een potentiële dreiging van een ongeëvenaarde menselijke catastrofe”.

Dat is niet niks, en het is dus geen wonder dat alle drie nu onder vuur liggen. Met Congressverkiezingen voor de deur verwijt de Republikeinen Obama niets te doen. De fanatieke bloggers onder hen noemen de president al 'Obola'.

De WHO ligt ook onder vuur, en met reden. Deze zwaar bureaucratistische instelling zou te traag hebben gereageerd. Daarbij speelt het geopolitieke karakter van veel van de wereldwijde campagnes de organisatie parten. Evenals Amerikaanse presidenten praat de WHO ook graag in oorlogstermen over ongezondheid. De 'oorlog' tegen obesitas was na de 'oorlog' tegen de tabak het belangrijkste onderwerp van de afgelopen decennia.

Het RIVM heeft diverse relativiserende studies uitgebracht over wat gezond is en wat ongezond. Enkele conclusies: gezonde mensen kosten meer omdat ze langer leven. De meeste kosten gaan zitten in de verzorging van demente bejaarden en lijdens aan psychische ziekten. En: iedereen wordt steeds gezonder, maar ook steeds zieker. Immers, slik je vanaf je veertigste cholesterolremmers of bloedverdunners, dan ben je de rest van je leven patiënt, al word je 150 jaar.

Maar dit soort feiten leggen het in tijden van spanning en obsessie met de eigen gezondheid af tegen alle meninkjes en geruchten die als een griepvirus door de lucht vliegen.

Ook over ebola. „Ik heb gelezen dat als een ebolapatiënt braakt, die partikels via de lucht jou besmetten”. „Waar heb je dat dan gelezen?”. „Dat weet ik niet meer”. „Ik heb gelezen dat het alleen door aanraking van patiënten kan, al weet ik ook niet waar ik dit heb gelezen.” Enzovoorts.

Zoveel media. Mensen hebben iets vernomen maar weten niet meer waar. Was het in een overheidspublicatie, een krant, op tv, Facebook of op een site van boze bloggers? Feit en verzinsel zijn door elkaar geweven.

Het handelen van de overheid is tegenstrijdig. Enerzijds wordt aangekondigd dat ebola niet door de lucht kan worden verspreid, anderzijds werden, toen malaria nog niet bewezen was in Dordrecht en bij een werkelijk ebolageval in New York al mensen nagetrokken die zich in de buurt van de patiënt bevonden zonder dat ze die hadden aangeraakt. Dit uit wat The New York Times elders een *abundance of caution*, een overvloed aan voorzichtigheid noemde. Hoe zit het nou? Kan het dan toch via de lucht verspreid worden? Honderd procent zekerheid is niet te krijgen.

Internet is in dit soort tijden van onzekerheid een enorme 'deeltjesversneller' van geruchten. Het feit dat regeringen voor het moeilijke dilemma staan dat te veel voorlichting te veel angst kan veroorzaken, en daarna politieke claims, en dat te weinig voorlichting sowieso politiek en maatschappelijk te riskant is, speelt de geruchtvorming in de kaart. Ervaringen met eerdere pandemieën, zoals de Mexicaanse griep, of half mislukte gezondheids campagnes als de vaccinatie van

Het minste geringste schaadt onze gezondheid. Je vraagt je af hoe de mensheid deze eeuw heeft kunnen halen

meisjes tegen baarmoederhalskanker, verminderen het vertrouwen in 'de autoriteiten' verder.

Die dilemma's en dat groeiende wantrouwen staan, en dat is vreemd, de boodschap in de weg dat die ebola-epidemie wel degelijk is in te dammen, met een ge-coördineerde actie van overheden, artsen en vaccins. De obsessie met de gezondheid, en de angst als gevolg van alle sociale spanningen in de wereld van vandaag, zijn daarvoor te groot geworden.

Nu God en Gezond Verstand zijn weggefallen, biedt 'de wetenschap' het alfa en omega voor zowel 'de politiek' als al die burgers en activisten die de politiek willen laten afdwingen wat ze zelf niet kunnen. De overheid, de burgers, de farmaceutische industrie en de beveiligingsbranche jagen elkaar op als in een draaikolk, 'spiraling out of control' zou Obama zeggen.

Recht op honderd procent gezondheid. Adepten van 'the Quantified Self' lopen als een Nikkelen Nelis behangen met allerhande meetapparaten hun rondjes door het park. De beveiligers verkopen je voor thuis al hun slimme veiligheidssoepjes, te bedienen via je smartphone. De farmaceuten en de gezondheidssector zelf hebben er voor gezorgd dat er in elke nieuwe DSM honderd of meer nieuwe geestelijke aandoeningen bij komen, waar ze dan weer een pilletje voor hebben ontwikkeld. Ataxia, wat vroeger een gelaten levenshouding betekende, valt nu onder de angststoornissen.

Dus wordt de moderne mens door de overheden en de gezondheidszorg aangevoerd om overgevoelig te worden voor de overlast die de ander ons bezorgt. Wegens de juridificering van de Amerikaanse samenleving komen de gekste voorbeelden daar nog altijd vandaan.

In 2010 klaagde een gemeenteambtenaar uit Detroit, Susan McBride, dat ze 'chemisch gevoelig' was en dat het parfum en de luchtverfrissers in de kantoren waar ze werkte het haar moeilijk maakten te ademen en goed haar werk te doen. Rechtszaak, 100.000 dollar schadevergoeding. De gemeente Detroit verbood daarop alle ambtenaren in de drie kantoren waar zij werkte om nog langer parfum, aftershave en deodorant te gebruiken. Ook kaarsen en luchtverfrissers werden er taboe.

Dan de wetenschappelijke bijdrage aan de huidige obsessie met gezondheid en de gevaren die deze bedreigen. In het *Journal of Management and Marketing Research* schreef wetenschapper Christy De Vader over het Detroit-geval, waarbij ze een parallel trok met 'tweedehands rook'. Ze somde dertien aanbevelingen op voor de werkgever, zoals: overal verbodsborden ophangen tegen parfum en deodorant, het personeel

Henri Beunders is hoogleraar aan de Erasmus Universiteit.